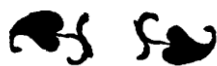

שיר מגילה

מאת רבי יקותיאל ב"ר יהודה ליב גורדון הרופא מווילנא
תלמידו הנאמן של הרמח"ל ומפיץ תורתו ומשנתו

ראשי תיבות כל שורה בשיר זה הם "מגילה" – ישר והפוך ("ונהפוך הוא")

נדפס בימים עברו

ועתה יוצא מחדש

מדויק עפ"י כתב היד המקורי

ומופץ ב"משלוח מנות" אלקטרוני

לידידי הקרובים והרחוקים

מאתי אליעזר (אלי) שטרן

פורים תשע"ד

נוטריון קוז

אלי שטרן

elishteren@gmail.com

054-910-8488

רבי יקותיאל גורדון – שופרו של רמח"ל

רבי יקותיאל גורדון ב"ר יהודה ליב מווילנא, היה מתלמידיו ואנשי סודו של רבינו משה חיים לוצאטו – הרמח"ל, והגדול שבמפיצי משנתו וחיבוריו¹. בשנת תפ"ט עזב את ווילנא עיר מולדתו ונסע לפאדובה שבאיטליה ללמוד רפואה באוניברסיטה המקומית, שם התוודע לרמח"ל, הצטרף לחבורתו והפך לתלמידו המובהק². מבלי שהתכוון לכך גרם לפרוץ הפולמוס נגד רבו הרמח"ל, בעקבות מכתבים ששלח לרבי יהושע העשיל אב"ד וילנא ולגביר ר' מרדכי יפה מוינה³, ובהם סיפר בתום לב ובהתפעלות רבה על גילוייו הרוחניים המופלאים של הרמח"ל. אחד המכתבים התגלגל לידי של רבי משה האגוז ומכאן ואילך פרצה המלחמה הקנאית נגד רמח"ל במלוא עוזו⁴.

רמח"ל העריך מאד את תלמידו רבי יקותיאל, ובאחת מאגרותיו כותב עליו "ואני בתום לבבי לא אוכל לומר אלא שהוא חסיד גמור..."⁵. רבי יקותיאל הצר על כי הצית מבלי משים את אש המחלוקת נגד רבו, ואולם הרמח"ל מסר לו בשם המגיד: "ולרבי יקותיאל תימר דלא ידחל, דקבלה בעית לגלגל זכותא על ידי..."⁶. ואכן, רבי יקותיאל הפך לשופרו של הרמח"ל, בהערכת חיבוריו⁷ ובהפצת תורתו ומשנתו בעולם⁸.

זמן מה לאחר שהוכתר בכתר הרפואה עזב רבי יקותיאל את פאדובה⁹ וחזר לליטא, שם פעל להפצת תורת רבו כשסביבו מתקבץ חוג מיוחד של תלמידים. תחילה שהה בשקלוב ולאחר מכן קבע את מושבו בעיר בריסק¹⁰. קרוב לשנת תצ"ח ביקר כנראה רבי יקותיאל את רבו הרמח"ל באמשטרדם¹¹.

¹ רשימה ראשונה לתולדותיו כתב שמואל יוסף פין, **קריה נאמנה**, קורות עדת ישראל בעיר ווילנא, ווילנא תר"כ, עמ' 113-114. וראה גם: אריה ליב פרומקין, **תולדות חכמי ירושלים**, חלק ב', ירושלים תרפ"ח (להלן: פרומקין, תולדות חכמי ירושלים), עמ' 139; ישעיה תשבי, **דרכי הפצתם של כתבי קבלה לרמח"ל בפולין ובליטא**, קרית ספר מה, תש"ל, עמ' 127-154 (להלן: תשבי). אין כוונתי למסור כאן מחקר מקיף על רבי יקותיאל גורדון והדברים שלהלן נכתבים בקצירת האומר. חשוב לציין כי חלק ניכר מן המקורות על רבי יקותיאל נכתבו בסערת הפולמוס נגד הרמח"ל ותלמידיו, ע"י מתנגדיו החריפים, על כן הם רוויים בחרפות ובהשמצות מגמתיות שאין להן שחר.

² רבי יקותיאל רצה להפסיק את לימודי הרפואה ולהקדיש עצמו ללימודי הקבלה בלבד, אך הרמח"ל הודיע לי בשם המגיד: "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ירך מטעם חכמים עמדי", וכפי שמספר רבי יקותיאל באגרות לר' מרדכי יפה מוינה (ראה הערה הבאה). רבי יקותיאל הוכתר בכתר הרפואה בראשית שנת תצ"ג ורמח"ל חיבר שיר לכבוד הכתרתו (ראה: מאיר בניהו, **כתבי הקבלה שלרמח"ל**, ירושלים תשל"ט, עמ' 24).

³ מכתביו של רבי יקותיאל הובאו לראשונה אצל רבי יעקב עמדין – היעב"ץ, בספרו **תורת הקנאות**, אלטונה תקי"ב (להלן: תורת הקנאות), דפים מד-מה, בפרקי הפולמוס נגד רמח"ל. המכתבים חזרו ונדפסו במספר מקומות ולאחרונה אצל הרב מרדכי שריקי, **אגרות רמח"ל ובני דורו**, ירושלים תשס"ט (להלן: אגרות רמח"ל), אגרות ו-11, עמ' כא-כו.

⁴ בפרשיה זו עסקו רבים, ראה בין היתר: משה כרמלי וינברגר, **ספר וסיף**, ירושלים תשכ"ז, עמ' 151 ואילך; הרב מרדכי שריקי, **אור הגנוז בקלסתר פניו של הרמח"ל**, ירושלים תשנ"ח.

⁵ אגרות רמח"ל, אגרת פט. פרטים נוספים על חסידותו ופרישותו של רבי יקותיאל מצויים באגרות נוספות של רמח"ל. ⁶ תרגום: ולרבי יקותיאל תאמר של יפה, שהקבלה צריכה לגלגל זכות על ידו. הרמח"ל מצטט את המגיד באגרתו לרבו רבי ישעיה באסן (אגרות רמח"ל, אגרת יד). רמח"ל כותב שם כי מסר זה, שאין לרבי יקותיאל לחשוש ממה שאירע, חזר מספר פעמים בדברי המגיד.

⁷ ראה: מאיר בניהו, **כתבי הקבלה שלרמח"ל**, ירושלים תשל"ט (להלן: בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל), שער ראשון, מאמר המישי, עמ' 80 ואילך.

⁸ ראה תשבי, שם.

⁹ מקובל לומר כי עזב בשנת תצ"ג, לאחר שהוסמך לרופא. ראה: תשבי, שם.

¹⁰ ברשימתו האוטוביוגרפית שכתב בהיותו בונציה (ראה להלן). נדפסה לראשונה אצל פרומקין, **תולדות חכמי ירושלים**, שם; וראה תשבי, שם), מתאר רבי יקותיאל את פעילותו בתקופת שהותו בליטא: "בהיותי עוד על ארץ מולדתי אשר כמעט כל גדולי ארץ השכימו על פתחי, וגם קראתי בראש הומיות בתוכחת מוסר בלשון למודים אשר

שליחות רבי יקותיאל מטעם קהילת בריסק

בשנת תקי"א יצא רבי יקותיאל כמשולח מטעם קהילת בריסק. ידוע כי בשנת תקי"ב שהה רבי יקותיאל בעיר האג וזכה שם לכבוד גדול¹². מתעודות חדשות¹³ נתברר כי היה זה חלק משליחות כוללת שערך בערי מערב אירופה ובקהילות איטליה. חברו למסע השליחות היה רבי גרשון אב"ד וויסאקי¹⁴.

כתב השליחות נכתב בבריסק ביום כ"ג באייר תקי"א, ונחתם ע"י רבני ופרנסי הקהילה. על רבי יקותיאל, אשר נבחר "לשומט בארץ רחבת ידים, מדינות אשכנז ואיטליה וספרד", מעתירים הכותבים שבחים רבים:

"ומי זה בא מרבבות קודש, פומי' מחכים ומוגיד מה שיחו, צועה ברב כחו, ערכו ממתקים העלה בחכו, חרבו על יריכו, ה"ה הרב המופלא החכם השלם והכולל, כליל תפארת בראשו, כתר תורה וכתר שם טוב, מכלל יופי ממוצא טהור קודש לה' כליל, דאקטר הרופא מומחה, אתמחי גברא ואתמחי כמאה, כבוד מו"ה יקותיאל בן החסיד מו"ה יהודה ליב מיקירי ק"ק ווילנא, דאקטר דקהלתנו יצ"ו"¹⁵.

במהלך מסעו נוספו על כתב השליחות המלצות נוספות מן הקהילות בהן עבר: ברסלאו, גלוגא, ליסא, ברלין, וינה וונציה. המלצות אלה נדפסו בצורת עלון במנטובה בשנת תקי"ב¹⁶.

נתן לי ה', ולא נשאתי פנים לאיש, לא לשיש וחכם או בער, וגם חכמתי היא חכמת הרפואה עמודה לי...". והשווה לתוארים שהכתירו לו ראשי קהילת בריסק באגרת השליחות שלו.

¹¹ תלמידי רמח"ל בפאדובה כתבו לרובם לאמשטרדם בחודש סיון תצ"ח: "ויען כי לגביר כ' שלמה רקח נר"ו נודע לו איך הגיע הח"ר יקותיאל באותם המקומות, לכן במטותא מיניה דמר יודיע לנו מה טיבו ומה אומנותו, והסיבה למה היה עד עתה נעלם ואם הוא עדיין נאמן בבריתנו" (אגרות רמח"ל, אגרת קסג).

¹² תורת הקנאות, דף נה, א (הגהת ה"מדפים", תלמידו של הריעב"ץ, הכותב כי רבי יקותיאל שהה בהאג "בעת הזאת שאנו עסוקים להדפיס...").

¹³ ראה: ישעיה זנה, אבני בנין לתולדות היהודים באיטליה, חורב, כרך ו' (חוברת יא-יב), חשון תש"ב, עמ' 113-114 (להלן: זנה), שפרסם את המלצתו של רבי יצחק לאמפרונטי עבור שליחותו של רבי יקותיאל בערי איטליה. וראה עוד: מאיר בניהו, ר' יצחק קאריגאל באיטליה, אוצר יהודי ספרד, חלק א', ירושלים תשי"ט (להלן: בניהו, ר' יצחק קאריגאל), עמ' 30-31; ותשבי, שם. בניהו ותשבי הסתמכו על עותק של העלון, ובו כתב השליחות והמלצות הקהילות, שנדפס במנטובה תקי"ב, ואשר נמצא בגנזי אברהם שישא בליטשוורת (אנגליה).

¹⁴ "שהיה מקדם אב"ד דק"ק פלאצק והגליל יצ"ו" – מתוך כתב השליחות. ראה תשבי, שם.

¹⁵ מצוטט אצל תשבי, שם.

¹⁶ ראה הערה 13. רבי יצחק לאמפרונטי מתאר כי ראה את העלון הזה בידי של רבי יקותיאל וחברו רבי גרשון: "היו פה פירארא שני שליחים מעיר בריסק... שם הא' ר' גרשון ושם האחד הרופא ר' יקותיאל, והיה להם קבוץ נדפס בעיר מנטובה, והיה להם ג"כ ספר אחד אשר היה התום בו חתימות ממקצת רבני איטליה..." ("קיבוץ" = אוסף המלצות על שליחות). ראה: זנה, שם.

בשנת תקט"ו¹⁷ עזב רבי יקותיאל את בריסק כשמגמתו לעלות לארץ ישראל. ברשימה אוטוביוגרפית שכתב¹⁸, מספר רבי יקותיאל כי נדר לעלות לארץ הקודש, וכי הגביר ר' שלמה רוקח, מראשי קהילת ונציה ופטרונו של רמח"ל וחבורתו¹⁹, הבטיחו כי ידאג לכל הוצאות נסיעתו ואף יתמוך בו בתמיכה שנתית קבועה²⁰. אך כשהגיע רבי יקותיאל לוונציה התברר לו כי רוקח נפטר באותה שנה, ועל כן נאלץ רבי יקותיאל להשאר בוונציה. שם למד בישיבת "אור תורה" מיסודו של רוקח. בזמן כתיבת הרשימה הנזכרת, כבר שהה רבי יקותיאל בוונציה עשר שנים²¹. מכאן ואילך צעדיו של רבי יקותיאל לוטים בערפל²². ידוע על תפילה שכתב בשנת תקל"ג²³, ובתפילות אחרות מודה לה' על שנרפא ממחלות שפקדו אותו לאחר גיל שמונים²⁴.

שיר המגילה של רבי יקותיאל – "הצעת המעשה", מנטובה תקי"ב

רבי יקותיאל עסק רבות בהעתקת חיבורי רבו²⁵, אך גם כתב חיבורים מקוריים משלו, וכן תפילות ושירים²⁶. אף אחד מחיבוריו לא נדפס²⁷, מלבד שירו על סיפור המגילה אשר בו אנו עוסקים כאן, שנדפס יותר מפעם אחת. שיר זה, המספר את סיפור מגילת אסתר כשכל שורה בו מורכבת מראשי התיבות "מגילה", נדפס לראשונה בקונטרס קטן בשם "הצעת המעשה", בדפוס "רפאל חיים מאיטליה" במנטובה תקי"ב. עותק מהדפסה זו (כנראה יחיד בעולם) נמצא בספריה הבריטית. לצערי טרם עלה בידי לראות את צילומו,

¹⁷ תשבי, שם, ע"פ מכתבו של רבי יצחק מבייאלא.

¹⁸ ראה הערה 10.

¹⁹ ראה: בניהו, ר' יצחק קארינאל, שם, הערה 22. הגביר ר' שלמה רוקח מוזכר מספר פעמים באגרות רמח"ל ותלמידיו. ראה גם: מאיר בניהו, עלייתו של הרמח"ל לארץ ישראל, בתוך: מזכרת, קובץ תורני לזכר רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג, ירושלים תשכ"ב, עמ' 470.

²⁰ רבי יצחק בן מאיר מפרוסניץ אב"ד ביאלא, כותב על רבי יקותיאל במכתבו לגיסו רבי אריה לייב אב"ד אמשטרדם: "וכהיות נסע לא"י וגביר מארץ איטליה ההזיק את ידו ליתן כל שנה שלשה מאות ר"ט לשלוח לחברו, והוא יהא ראש וראשון בבית מדרשו של הגביר ונסע דרך חים..." (תשבי, שם).

²¹ דהיינו בשנת תקכ"ה בערך. ראה תשבי, שם. וראה בניהו, ר' יצחק קארינאל, שם, על מכתב ששלח לוונציה המקובל רבי יצחק קארינאל בחודש תמוז תקכ"ב, אל "הח' יקותיאל", שהוא כנראה רבי יקותיאל גורדון.

²² הרב פנחס דוד וועבערמאן, בספרו ירימ' משה (תולדות הרמח"ל ואגרותיו), ירושלים תשכ"ב, מספר סיפורים מלאי צבע על תולדות חייו של רבי יקותיאל, ולא נתבררו לי מקורותיו. לדוגמה, כותב (שם, עמ' נ) שרבי יקותיאל שימש כרופא למלך פולין וכן כי כאשר שמע כי רבו הרמח"ל מתכוונן לנסוע מאמסטרדם לארץ ישראל "נסע גם הוא לאמסטרדם ונסע ביחד עם רבינו (הרמח"ל) לארץ ישראל והיה עמו ביחד עד יום פטירתו ואחר פטירת רבינו חזר לפולין ולקח עמו כל כתבי רבינו וביניהם גם ספר קל"ח פתחי חכמה... ובסוף ימיו רצה לחזור לא"י אבל לא אסתייע ליה מילתא ונשאר בעיר פאדובא עד סוף ימיו..." (i). על ספר ירימ' משה של הרב וועבערמאן ראה: נפתלי בן מנחם, אור חדש על רמח"ל?, בתוך: בשערי ספר, ירושלים תשכ"ז, עמ' 40–36.

²³ ראה תשבי, שם, עמ' 149.

²⁴ ראה תשבי, שם, עמ' 149–150. וראה שם שכותב על רבי יקותיאל: "ברור שנפטר אחרי תק"מ, ואולי אחרי תקמ"ה..."

²⁵ רבי יקותיאל כתב למחר"י באסאן, רבו של הרמח"ל: "כי סהדי במרומים, שפרשתי ממש מספרי היצונים (הכוונה לספרי רפואה, א.ש.) – אשר על כן באתי לפאדובה – ואני עוסק רק פעמים בשבוע מאפס הפנאי, מרוב העתקות שאני מעתיק הספרי קודש, ולילה כיום לי, כי כבר העתקתי יותר מאלף דפין, ועשות ספרים הרבה אין קץ, וכל יום ויום מתרבים. ולא יצאתי עדיין ידי חובתי מאשר הם כבר בכתובים... כי מי יתן לי את אלה בפולניא? ואף בלימודי אני ממעט הרבה הרבה, כדי לא לאבד זמן מלהעתיק..." (אגרות רמח"ל, אגרת מד). על העתקות רבי יקותיאל ראה: בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, עמ' 91 ואילך.

²⁶ ראה: בניהו שם. על מעורבותו של רבי יקותיאל בעריכתו ובחוספה לחיבורי רבו, ראה לאורך פרקי ספרו של בניהו.

²⁷ בשנת תשל"ח נדפס בירושלים החיבור ויכוח מר ינוקא ומר קשישא, ע"י הרב יוסף ספינר, שייחסו לרבי יקותיאל גורדון, אך למעשה מדובר בחיבור של הרמח"ל (שאו"י עבר עיבוד ועריכה ע"י רבי יקותיאל), ראה על כך בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, המאמר האחד-עשר, עמ' 159 ואילך.

ועל כן אסתמך על רישומי מפעל הביבליוגרפיה²⁸. בשער נכתב: "הצעת המעשה – מעשים ונסים הנמצאים... בכל מגילת אסתר נרמזים... כלם... תיבת מגילה נקראת ישרה והפוכה בעשות כל אותיותיה ראשי תיבות... פלפולא חריפא של... הרופא כמה"ר יקותיאל ליב נר"ו מעיר לובלין..."²⁹. (לא התברר לי מדוע נקרא רבי יקותיאל על שם העיר לובלין, ושמה נפלה כאן טעות).

כאמור לעיל, בשנת תקי"ב ערך רבי יקותיאל את מסע שליחותו בערי מערב אירופה ובאיטליה. בין היתר עבר במנטובה באותה שנה והדפיס בה את כתב השליחות שלו. רגלים לדבר כי גם הדפסת השיר באותה שנה ובאותו מקום נעשתה על ידו³⁰.

"חידות מגילה" אמשטרדם – זיוף ספרותי

בשנת תקכ"ה ואולי מאוחר יותר³¹, אך כנראה עדיין בחייו של רבי יקותיאל, נדפס השיר בפעם השנייה תחת השם "חידות מגילה" באמשטרדם, בדפוס ליב זוסמנש³². אלא ששמו של רבי יקותיאל הושמט ותחת זאת נכתב: "חיברו חכם אחד ומפני הענוה שמו שם במסתרים". רושמי מפעל הביבליוגרפיה כתבו בפשטות³³ כי המחבר הוא רבי יקותיאל גורדון וכי מהדורה זו זהה לספר "הצעת המעשה" מנטובה תקי"ב, ו"משלוח מנות" וינה תרל"ט, אך בבדיקת מהדורה זו מתברר שלא מדובר באותו חיבור בדיוק. בחלק הראשון אמנם מופיע שירו של רבי יקותיאל, אך בחלק מהשורות ישנם שינויי נוסח וסגנון³⁴ ולעיתים הוספת שורות שלמות שאינן בשיר המקורי. אך משמעותי יותר הוא קטע ארוך, בן 58 שורות, שנוסף כאן כהמשך לשיר המקורי, ובו סיפור יציאת מצרים שנערך באותה מתכונת – כל שורה מורכבת מראשי התיבות 'מגילה'. הוספה זו מוזכרת כבר בנוסח השער: "חידות מגילה – והוא כולל כל מגילת פורים ובר"ת [ובראשי תיבות] פנים ואחור אותיות מ'ג'ל'ה' נעשים ונזכרים בתוספות איזה פרושים מגמרא ורש"י ותרגום שני ומפרשים יקרים, ובסופו שיעבוד וגאולת מצרים בשבחים ותארים..."³⁵.

²⁸ רשומה מס' 116533.

²⁹ הציטוט המקומע מופיע כך ברישומי מפעל הביבליוגרפיה, שם.

³⁰ שמואל וינר, קהלת משה, פטרוגרד, אות ה', תרס"ב, מס' 4044 עמ' 491 (להלן: וינר), כותב בפסקנות: "המגילה הזאת נדפסה ראשונה ע"י המחבר בשם הצעת המעשה מנטובה תקי"ב".

³¹ שנת הדפוס חסרה בשער. וינר, שם, כותב כי נדפס בתקכ"ה (לא נתברר לי מקורו). וראה שם שמביא את דברי י. צדנר, המתארך ל'תקל"א (?) 1771, וכותב שכנראה מדובר במהדורה אחרת. וראה: חיים דוב בר פרידברג, בית עקד ספרים, חלק א', תל אביב תשי"א, מס' 906 (עמ' 296), שרושם אף הוא מהדורה של 'חידות מגילה' באמשטרדם תקל"א, ומוסיף מהדורה נוספת "בשם זמר לפורים, פיורדא תקנ"ג". מהדורות אלה לא נרשמו במפעל הביבליוגרפיה. ועד כמה שידוע לי אינן קיימות כיום בספריות בעולם ואף לא תועדו במקור נוסף. ע"כ מסתבר שהן לא היו ולא נבראו.

³² במפעל הביבליוגרפיה נרשמה מהדורה זו על פי טופס בית המדרש לרבנים בניו יורק. סריקה מלאה של המהדורה נמצאת ב'אוצר החכמה'.

³³ בעקבות וינר, שם.

³⁴ לדוגמה: במקום "מלך גזר יביאו לושתי המלכה" נכתב "מלך גזר יביאו לפני המלכה"; במקום "היהודים לאבד יבוא גוי מחוי" נכתב "היהודים להשמיד יעץ גם ממוכן", ועוד שינויים רבים.

³⁵ נצטט כאן את ההקדמה המליצית שנוספה בראש מהדורה זו: "אתן שבה ותהלה ליוצר המאורים / ממנו כל נמצאים נגזרים / עם ועם כלשונו לפניו סדורים / וזרע אברהם עבדו בחר לו בכרית בין הבתרים / אם חקותיו נשמרים / כי פעמים רבות היינו במופקרים / ביד מואבים והגרים / מפוזרים בכל פנה ועברים / ונשארו מעט מזעירים / ונצטק אל ה' בלכות נשברים / ושפכנו את לבנו כמים הניגרים / ורחמי ה' מהרה נכמרים / ולטובה היינו נזכרים / כאשר ה' בימי הפורים / כי באוצרות המלך ה' שוקלים כמה ככרים / לאבד אותנו בכלי מלחמתם אשר היו חגורים / ובמידה אשר מדדו נופלים ונפגרים / בערי פרוזות וכפרים / הכינו באויבים בכה ועזו כגבורים / והיו מוכלמים ומוחפרים / באף והימה וקצפי אכזרים / ברוך המשפיל ומרים / וגאולת מצרים חברתי במחברים / אחר מגלת פורים / כי היצם נחתו בנו ואבני בליסטרים / והיינו קשורים בחבל המצר"ים / בגלותם הארוך ויסורים / עד שבא מורא המורים והיכה אותם בעשר מכות מעל שפת היאורים / וראינו רשעים קבורים / והוציא אותנו מעבדות לבני חורים / ככן אמרתי לכבד את ה' באלה הדברים / אשר חברתי בימי הנעורים / וה' ישלח לנו משיחינו לקבץ הדורים / וקולו קול שופר כציון ירים. אמן".

קטע זה מופיע בהמשך ישיר לשירו של רבי יקותיאל, עם כמה שורות קישור בין חג הפורים לחג הפסח:

מהמזן גאולתינו יצאה לחג הפסח
השני לפסח יתלה גזר מלך
מצריים גם יעצו לאבד היהודים

36...

להשערתי מאן דהוא לקח את שירו של רבי יקותיאל (שנדפס כבר במנטובה תקי"ב), תיקן אותו לפי סברתו, חיבר לו את הקטע על חג הפסח שערך באותה מתכונת, והעלים בכוונה את שמו של רבי יקותיאל כמחבר המקורי של השיר³⁷.

חידות מגילה – אמשטרדם [תקכ"ה?]

כתב-יד אוקספורד – משלוח מנות לנגיד ר' שלמה זלמן זינצהיים מוינה

בספריית הבודליאנה באוקספורד³⁸, נמצא כתב-יד המקורי של שיר המגילה שהיבר רבי יקותיאל. מדובר בדף קלף גדול, שעליו נכתב השיר באותיות מרובעות נאות, בתוספת ניקוד.

מן הכותרת שבראש הדף³⁹ אנו למדים כי רבי יקותיאל חיבר את השיר לכבוד הגביר ר' שלמה זלמן זינצהיים, מפרנסי ומנהיגי קהילת וינה⁴⁰. כאמור לעיל, במסע שליחותו של

³⁶ קטע ההוספה במלואו יובא בנספח להלן.

³⁷ ניתן לומר השערה אחרת, כי מדובר בוואריאציה אחרת של השיר שיצאה אף היא מפרי עטו של רבי יקותיאל, ובאורח כלשהוא התגלגלה להדפסה באמשטרדם. לפי זה, יתכן ולידי המדפיסים נודמן כתב-יד שאף הם לא ידעו מי מחברו. ראוי לצטט כאן מן ההקדמה שנוספה למהדורה זו (הובאה במלואה לעיל הערה 35): "...וגאולת מצרים חברתי במחברים אחר מגלת פורים... ככן אמרתי לכבד את ה' באלה הדברים אשר חברתי בימי הנעורים...".

³⁸ OX Hunt. Add. F 2430; מספרו במכון לתצלומי כת"י עבריים: F 21708.

רבי יקותיאל מטעם קהילת בריסק, ביקר גם בוינה. המלצת פרנסי וינה ניתנה לו ביום כ"ד תשרי תקי"ב, ובין החתומים עליה היה גם ר' זלמן זינצהיים⁴¹. סביר להניח שרבי יקותיאל התארח בעת שהותו בוינה אצל רבי זלמן זינצהיים, שהיה ידוע בהכנסת האורחים שלו⁴². יש לשער כי רבי יקותיאל שלח את שירו אל הגביר כ"משלוח מנות" ביום הפורים באותה שנה⁴³.

אם השערה זו נכונה, הרי שהדפסת השיר במנטובה בשנת תקי"ב היתה סמוכה לאחר חיבורו של השיר לכבודו של הגביר ר' זלמן זינצהיים.

כאמור, כל שורה משורות השיר בנויה מראשי התיבות 'מגילה'. השיר מורכב מ"בתים" שבכל אחד מהם מופיעים ראשי התיבות 'מגילה' פעמיים, פעם ישר ופעם הפוך (בכתב-היד צוין בכל פעם בצדי השורות: "פנים" ו"אחור").

בתחתית הדף נכתבו שתי שורות, שאינן חלק מן השיר ואף ראשי התיבות שלהן הם: 'רבקה' (פעם בסדר ישר ופעם בסדר הפוך). שורות אלה נכתבו לכבודה של אשת הגביר ר' זלמן זינצהיים ששמה היה רבקה⁴⁴.

על פי כתב-יד זה נדפס השיר בשנית בוינה תרל"ט, תחת השם "משלוח מנות", ע"י אריה ליב שלאסבערג. אך במהדורה זו חלו מספר ליקויים בהעתקה⁴⁵. להלן מוגש השיר שוב במהדורה מתוקנת ומנוקדת⁴⁶. מאחר ורובו של השיר מובן והוא מכוסם בעיקרו על סיפור המגילה והמדרשים הידועים לא צירפתי לו ביאור. הרי הוא מונח לפני הקוראים על מנת שיפרשוהו כרוחב לבם.

י"א אדר ב' תשע"ד

אלי שטרן

³⁹ ראה להלן.

⁴⁰ הגביר ר' זלמן זינצהיים היה הותנו של רבי מאיר שייף אב"ד פרנקפורט (המכונה "המהר"ם שייף הצעיר"). נפטר בשנת תקי"ז. ראה עליו בספרו של דובער וואכשטיין, Die Inschriften des Alten Judenfriedhofes in Wien, וינה 1917 (להלן: וואכשטיין), עמ' 397. ראה עוד: רבי אברהם ברודא, **מגילת פדרים**, י"ל ע"י מענדל בוימגארטן, ברלין תרנ"ה, במבוא "אל הקורא" מאת המו"ל, עמ' 5; וראה גם עדות המחבר (שם, עמ' 35) המספר כי הגיע בשליחות קהילות לוינה בשנת תקי"ג, "ואני גם נתארחתי ונתקבלתי בסבר פנים יפות מאת השר הטפסר והקצין המפורסם הר"ר זלמן זינצהיים ז"ל, לסעוד על שולחני, וגם נתן לי חדר מיוחד ומטה מוצעת ושולחן וכסא ומנורה וארוחתו בכבוד כל ימי היותנו בעסקינו שמה בווינא". יתכן וגם רבי יקותיאל זכה לכוון הכנסת אורחים מר' זלמן וכהכרת הטוב חיבר והקדיש לו את שיר המגילה שלו.

⁴¹ תשבי, שם, הערה 102.

⁴² ראה הערה 40. וראה גם נוסח מצבתו המובא אצל וואכשטיין, שם: "...היה מהזיק לומדי תורה ולחמו נתן ומימיו נאמנים, מטוב היה משפיע ומיזן זיין בביתו לקרובים ורחוקים...".

⁴³ כך גם משער תשבי שם. אם כי אין לדעת אם רבי יקותיאל שהה בפורים של אותה שנה בוינה, או שכתב את השיר במקום אחר ושיגר אותו ע"י שליח לוינה. כמו כן, אינני יודע אם הדף עצמו הוא מעשה ידי רבי יקותיאל בעצמו, או שהפקיד את המלאכה ביד סופר-אמן.

⁴⁴ ראה עליה אצל וואכשטיין, שם, עמ' 399. כמו כן, בממורבך של קהילת פרנקפורט, כת"י ירושלים 1092, עמ' 675, מופיע רישום על "האשה השובה הצנועה אשת חיל מ' רבקה בת המנוח פ"ו כהר"ר יוסף האמיל סג"ל שהיתה אשה יראת ה' וגומלת חסד כל ימי חייה ביתה פתוח לרווחה לקרב קרובים ועניים בני טובים והפצה תמיד ביותר מנעורי להנות ת"ח מנכסיה... נפטרת זי"ן אדר תקנ"ג ונקברת למחרתו ח'... בווינא, ונקראת **בפי כל רבקה אשת כהר"ר זלמן זינצהיים סג"ל מווינא**". על רישום זה העירני ידידי הבקי הרב בנימין פנטילאט ותשואות חן חן לו.

⁴⁵ דוגמה אחת: במקום "מלכודי גדולת יקרה", העתיק בטעות: "מלכות גדולת יקרה". במקום אחד אף נשמטה שורה שלמה.

⁴⁶ הניקוד כאן מכוסם על הניקוד שבכתב-היד, אך אינו תואם לגמרי. תודתי נתונה לספריית הבודליאנה באוקספורד על צילום כתב-היד.

מגילה

הואת קריאתה זו הילולה ושבת התורה
הנתונה לכל איש ישראל חלקו וחלקו אכד
נפשי לחברכל בעשי בגילת אסתר בתובת גילה
פנים ואחור סתחילתה עד סופה וניתן לכתוב ולכבד
הביר שר ונגיד בישראל ה' הקצין מפורס כמור רדר

שלמה ולמן סגל
יוצרים זכרי לדור
דור ודור שמיקות
בהחסיד כהור יחוד
ליבבו וילנא דאקטו
דלק ברסקר לייטא
י"א

מי גזול יש לפני הביר
ה' יא יש גזול מבני

רמוזה בתורה
קריאת המגילה
(הציוי קרובת במלכות אשכנז)

מלכוש גזולת יקרה לבש המלכה
הלכה לבקש יבוא גזול משגרו
משתה גזולה יעשה לפני המלך
המן למשתה יבוא גזול מלך
מרום גזר יגד לאחשורוש השינה
הוכרונות לפני יבוא גזול מלך
מצאו גלה יהודי למלך המורדים
הגיע למרדכי יהודי גזולה מבני
ממלך גזולת יקר לא הגיע
העין לתלות יעצו גבורה מאד
מחר גם יבקש לתלות היהודי
המן למחר יצא גשם מלך
מי גזול יבוא לפני הערת
הנה לפני יבוא גזול משגרו
מה גזולה יעשה לאיש הנכבד
האהוב לפני יקבל גזולה מבני
מלכוש גזולת יבוא גזול משגרו
דגזול לפני יקרא גזולת ממשלה
מלך גזר יעשה למרדכי היהודי
המן למלך יעין גזולה מעט
מרדכי גם יקבל לבטל הגזירה
הכבוד למרדכי יעשה גזול מלך
מחר גם ישב למשתה המלך
הגיד לי יונתני גבורה מבוקשתך
מלכי גזרת יהודים להשמיר הייטב
הן ליהודים יקרא גם מולדתי
מי גזר ישמיד ליהודים המן
המלך לשכך יצא גזול מלכותו
מלאך גזול יד להפיל המן
הזעיקה למלך יבוא גם מחרה
מה זכר יערך לכבוש המלכה
העין לתלות יצא גם מחרבנה
מלך גזר יתלו להמן היום
המלך לתלות יד גזול מבני
מלך גזר יתפך לעמלקים הגזירה
השמינו לכל ישראל גזולת מרדכי
מרדכי גזר יכתב ליהודים השמחה
הם לאבינים ישרחו גם מתנות
מגילה גם יקראו לעולם היהודים
הכית לאסתר יצא גזול מלך
מועדי גזולים יתבטלו למוות המשיח
הפירים לא יבטל גם מעשי

כזה גילה יש ליהודים היום
היום לישראל יום גאולה מצרה
ביאין גאולה יצאה לנו היום
המלך להראות יקר גזול מלכות
משתה גזר יעשה לכל השרים
היהודים למשתה יבוא גזול מלך
כלכים גזולים ישבו לפני המלך
המה לבר יפיות גזרו מאד
מלך גזר יבוא ליושני המלכה
השרים להראות יפה גזול מלכות
מרום גזולת יחוסה לא התרצת
המלכה למלכות יקר גירפה מאד
מבוכה גזירה יצא להמית המלכה
המלך לקבץ יפיות גזר מחרה
מן גזע יהודים לקח הדסה
המלך לא ידע גזעה משאול
מרדכי גזר יפירה לא הגידה
הסריס לחשו ימיתו גזית מלכ
מרדכי גזר ישראל לשונם הבין
הדבר למלך ידע גילה מרדכי
מלך גזר יתלו לשני הסריסים
המן לא ידע גזול מעלרנו
ממלך גזירה יצא לגזל המן
המן לפניו ישתחו גזול מנור
מרדכי גזול יהודים לא השתחוה
המן להשמיר יעין גזי מרדכי
מנור גזר יהודים לפני המלך
היהודים לא יחשיבו גזולת מלך
מחרפים גם יהודים לדתי המלך
הכסף למספר ישראל גלה מנור
מלך גם יהודים להשמיר הרשהו
הכסף לך יהיה גם מחרה
מנור גזר יבוא לכתוב האגרת
היהודים לאבד יבוא גזי מוחיו
מלאך גבראל יד לגזול הדבר
הגזירה לבטל יתפלל גזול מרדכי
מרדכי גזירה ידע לבש השק
הולדים לעזם יעין גם מרדכי
מרדכי גלה ידע לאגרת הדבר
הצום לשלש ימים גזרה מלכה
מתפרשת גם שבה לארץ המלכה
התפללה לי יקרא גזירה משרא

הקדמת המחבר

מגילה הזאת קריאתה זו הילולה, ושבת התורה הנתונה לכל איש ישראל חלקו, וחלקי אמרה נפשי לחבר כל מעשי מגילת אסתר בתיבת מגילה פנים ואחור מתחילתה עד סופה, וניתן לכתוב לכבוד הגביר שר ונגיד בישראל ה"ה הקצין מפורסם כבוד הר"ר שלמה זלמן סג"ל זינצהיים.

זכרי לדור דור וזה שמי יקותיאל בן החסיד מוהר"ר יהודה ליב מווילנא דאקטאר דק"ק בריסק דליטא יע"א.

מה גילה יש ליהודים חיום
חיום לישראל יום גאולה מצרה.
מאין גאולה יצאה לנו חיום?
המלך להראות יקר גדולת מלכותו.
משתה גזר יעשה לכל השרים
חיהודים למשתה יבואו גזר מלך.
מלכים גדולים ישבו לפני המלך
המה לכל יפיפיות גדלו מאד.
מלך גזר יביאו לושתה המלכה
השרים להראות יפיה גלויה מלבושיה.
מרוב גאות יחוסה לא התרצת
המלכה למלכות יקר גידפה מאד.
מממוכן גזירה יצאה להמית המלכה
המלך לקבץ יפיפיות גזר מהרה.
מן גזע יהודים לקח הדסה
המלך לא ידע גזעה משאול.
מרדכי גזר יפיפיה לא הגידה
הסריסים לחשו ימיתו גוית מלכם.
מרדכי גדול ישראל לשונם הבין
הדבר למלך יודע גלה מרדכי.
מלך גזר יתלו לשני הסריסים
המן לא ידע גודל מעלתו.
ממלך גזירה יצאה לגדל חמן
המן לפניו ישתחוו גזר מיד.
מרדכי גדול יהודים לא השתחוה
המן להשמיד יעץ גוי מרדכי.
מיד גידף יהודים לפני המלך
חיהודים לא יחשיבו גדולת מלך.
מחרפים גם יהודים לדתי המלך
הכסף למספר ישראל גילה מיד.

מִלֶּךְ גַּם יְהוּדִים לְהַשְׁמִיד הִרְשָׁהוּ
חֶסֶד לֶךְ יִהְיֶה גַּם מִתְּנָה.

מִיָּד גָּזַר יְבוֹאוּ לְכַתֵּב הָאֲגָרָת
הַיְּהוּדִים לְאַבְדַּ יְבוֹאוּ גוֹי מְחוּי.

מִלֶּאךְ גְּבֻרִיאל יֵרֵד לְגִלּוֹת הַדָּבָר
הַגְּזִירָה לְבַטֵּל יִתְפַּלֵּל גּוֹאֵל מְרִדְכִי.

מְרִדְכִי גְּזִירָה יִדַּע לְבַשׁ הַשֶּׁקַּ
הַיְּלָדִים לְצוּם יַעֲזֵז גַּם מְרִדְכִי.

מְרִדְכִי גִלָּה יִוָּדַע לְאַסְתֵּר הַדָּבָר
הַצּוּם לְשִׁלְשֶׁת יָמִים גְּזִירָה מְלָכָה.

מִתְפַּלֶּשֶׁת גַּם יִשְׁכָּח לְאַרְץ הַמְּלָכָה
הַתְּפִלָּה לִי יִקְרַע גְּזִירָה מִיִּשְׂרָאֵל.

מִלְּבוּשֵׁי גְדוּלַת יִקְרָה לְבָשָׂה הַמְּלָכָה
הַלְכָה לְבִקֵּשׁ יְבוֹאוּ גְדוֹל מְשִׁנָּהוּ

מִשְׁתַּתֵּה גְדוּלָה יַעֲשֶׂה לְפָנַי הַמֶּלֶךְ
הַמֶּן לְמִשְׁתַּתֵּה יְבוֹאוּ גָזַר מֶלֶךְ.

מֵרוֹם גָּזַר יִנָּדֵד לְאַחֲשׁוּרוֹשׁ חֲשִׁינָה
הַזְכָּרוֹנוֹת לְפָנָיו יְבִיאוּ גָזַר מֶלֶךְ.

מִצָּאוּ גִלָּה יְהוּדִי לְמֶלֶךְ הַמּוֹרְדִים
הַגִּיעַ לְמְרִדְכִי יְהוּדִי גְדוּלָה מִמָּנִי?

מִמֶּלֶךְ גְּדוּלַת יִקָּר לֹא הַגִּיעַ
הַעֲזֵז לְתִלּוֹת יַעֲצוּ גְבוּרָה מְאֹד.

מִחֵר גַּם יִבְקֹשׁ לְתִלּוֹת הַיְּהוּדִי
הַמֶּן לְמִחֵר יֵצֵא גִנַּת מֶלֶךְ.

מִי גְדוֹל יְבוֹאוּ לְפָנַי הַעֵת
הַנֶּחֱלֵה לְפָנָיו יְבוֹאוּ גְדוֹל מְשִׁנָּהוּ.

מִה גְדוּלָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ הַנִּכְבָּד
הָאֲהוּב לְפָנַי יִקְבֵּל גְדוּלָה מִמָּנִי.

מִי גְדוֹל יֵשׁ לְפָנַי הַמֶּלֶךְ
הֵן לֹא יֵשׁ גְדוֹל מִמָּנִי.

מִלְּבוּשֵׁי גִּאוּת יִלְבִּישׁוּהוּ לְרִכּוּב חֶסֶם
הַגְּדוֹל לְפָנָיו יִקְרָא גְדוּלַת מְמִשְׁלָתוֹ.

מֶלֶךְ גָּזַר יַעֲשֶׂה לְמְרִדְכִי הַיְּהוּדִי
הַמֶּן לְמֶלֶךְ יַעֲזֵז גְדוּלָה מְעַט.

מְרִדְכִי גַם יִקְבֵּל לְבַטֵּל הַגְּזִירָה
הַכְּבוֹד לְמְרִדְכִי יַעֲשֶׂה גָזַר מֶלֶךְ.

מִחֵר גַּם יֵשֶׁב לְמִשְׁתַּתֵּה הַמֶּלֶךְ
הַגִּידִי לִי יוֹנָתִי גְבִירָה מְבוֹקֶשֶׁתָּהוּ.

מלכי גזרת יהודים להשמיד חייטב
הן ליהודים יקרא גם מולדתו.

מי גזר ישמיד ליהודים? המון
המלך לשפך יצא גנת מלכותו.

מלאך גדול ירד להפיל המון
הזעיקה למלך יבוא גם מהרה.

מה גבר יצרך לכבוש המלכה
העץ לתלות יצא גם מחרבונה.

מלך גזר יתלו להמון חיום
המלך לתלות יו"ד גזר מבניו.

מלך גזר יהפך לעמלקים הגזירה
השמיעו לכל ישראל גדולת מרדכי.

מרדכי גזר יכתב ליהודים השמחה
הם לאביזנים ישלחו גם מתנות.

מגילה גם יקראו לעולם היהודים
חבית לאסתר ינתן גזר מלך.

מועדים גדולים יתבטלו לימות המשיח
הפורים לא יבטל גם משיח.

רמוזה בתורה קריאת המגילה
(הצווי קדומה במלחמה ראשונה)

נספח

הוספה על שירו של רבי יקותיאל גורדון.
סיפור יציאת מצרים בראשי התיבות 'מגילה'.
'חידות מגילה' אמשטרדם [תקכ"ה?]. מחבר לא ידוע.

החשך לשלשת ימים גדלה מאד
מחשבת גאותם יסיר לבכורים המכה
היהודים לשלח יצעק גם מלכם
משה גדול ישראל לנו הוציא
המצרים לרדוף ישראל גילו מחשבתם
מרכבתם גם יקומם לדבר הכינו
הקריבו לקראת ים גם מצאו
משה גם ישראל לה' התפללו
הבטיח להם יחזו גדולת מושיעם
מצריים גם יראו לבד היום
הים לקרוע יה גזר מיד
משה גם ישראל לקראתו הלכו
הרוח להרבה יבקעו גם מים
מיבישות גלי ים לתוכה הלכו
המים לחומה ימינם גם משמאלם
מצריים גדולות ישראל לא החשיבו
הסכימו לרדוף ישראל גם מים
מלך גדול ישקיף להומם המצריים
המה לנוס יחשיבו געו מללחום
מימי גלי ים לאיתנם החזירו
התהומות לכסותם יטבעו גם ממצולות
משה גם ישראל לה' השירו
הפסח לישראל יעשו גזר מלכם
מצות גם יאכלו לשבעת הימים
השאור לשבות יבערו גם מבתיהם
ממלאכה גם יבטלו ליום הראשון
השביעי לקדש יהי גם מקרא
מלך גואל ישלח לנו הגאולה
המועדים לעשות יבנה גם מקדשנו

מהמן גאולתינו יצאה לחג הפסח
השני לפסח יתלה גזר מלך
מצריים גם יעצו לאבד היהודים
העבודה לכבד יעץ גם מלכם
מלך גזר ימיתו לזכרים המילדת
העברית לאלהים יראו גדפו מצותו
מהעבודה גדולה יצעקו לאלהי היהודים
הם לפקדם יזכור גאולתם מעבודם
מלך גדול יזם לשבועות האיתנים
הראה למשה יקר גדולתו מסנה
מצותו גם ישראל לבשרם הגאולה
האותות להאמינו ידו גם מטהו
מצרימה גם ילך לפרעה המלך
המטה לתנין יהיה גם מופת
מהרטמים גדולי' יהפכו לתנינים המטה
הכביד לבו יתנכר גם מלהאמין
משה גזירתו ידבר למלך המצרים
המדברה לשלוח ישראל גזר מרום
מלך גבורות יה לא הכיר
החזיק לבבו יהודים גם מלשלח
מכות גדולות יו"ד למצרים הביא
המים לדם יהי' גזר מתחילה
מטותם גם ישרצו לארץ הצפרדעים
החרטמים לאלהים יעידו גבורתו מכנים
מעורב גדול יכולם לשהת היתה
המקנה למצרים ימותו גם מדבר
משחין גם ילאו לעמוד החרטומים
הביתה למקניהם יאספו גם מברד
מצרים גבול יכסה לארץ הארבה